

ACC. N:R M. 15321: 1-37.

Landskap: Småland Upptecknare: Ingeborg Johansson, Markaryd
Härad: Sunnerbo Berättare: " " "
Socken: Markaryd Berättarens yrke: husförståndarinna
Uppteckningsår: 1958 Född år 1898 i Hinneryd

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Hästar, hästhuvuden och hästskallar.
Boskapskötsel. s. 7 - 37. s. 1-6.

LuF 56.

N. M. 60.

Hästas och den allmänna inställning man hade till dessa djur. Den ovilja mot allt vad hästar hette, spårades i många sammanhang bland folket här i bygden i äldre tid.

I regel ville man inte höra talas om att det var någon fördel för exempelvis "fjärdingbonde," att skaffa sig hästar för körtlorna på gården, utan i stället ansågs det mera som ett steg ut för, om en sådan hade lagt sig till med dylik uppställning. Naturligtvis ansåg man, att hästar vore dyrbara att underhålla, men det är icke säkert, att det bare var för detta man drog sig för att övergå till detta system. Det vill synes, som avsky för hästar som alljämnt framträdde, hade bottnat i ännu andra förhållande. Väger man, att eftersom man utslutande anlidade s k raskare då det gällde att arbeta och flå en häst, var det hela så simpelt, att kederligt folk ville varken ha med sådant folk eller sådana kreatur att göra. Detta är säkerligen riktigt och i detta sammanhang skall jag berätta: hur en smilrik person beagnade sig av denna folkets inrotade inställning.

Mannen i fråga var Sjöens brukspatron. Han tycker, att
 en sådan hade inte behövt sätta sig i skulder här och där,
 men så var dock fallet. Dagen närnade sig, då fodrings-
 ägarna skulle infinna sig, men i god tid hade
 brukspatronen underhandlat med gästgivaren i Markaryd
 om att få övertaga en av hans hästar, för att just på
 den dagen passa på att avliva densamme. Detta hade
 naturligtvis brukspatronen och gästgivaren gemensamt,
 ty man visste, att de kom att rådfråga sig här och eventu-
 ellt begära en skjuts till stället. Allt gick efter beräk-
 ning. Herrarna infann sig på klockslaget och när de
 begynde fråga litet försiktigt, om brukspatronens ställ-
 ningar, svarade denne: Jo de är sådana, att kann ligger
 där borta på backen och flår en häst, så kan herrarna
 själva räkna vad det är att hämba.

Naturligtvis var detta företag i deras ögon så vänjligt,
 att de inte ens ville se åt det hållet och det var just
 detta, man hade beräknat. Således undgick man, att ställas

inför fodringsagarna den gången, men om han i försätt-
ningen försökt sig på dylika knep, vet inte traditionen
att berättas. Allt nog, man ser att även på andra håll
har man haft samma inställning, ty dessa fodringsagare
voro givetvis långväga ifrån och mått inte närman hava
känd mannen i fråga.

Sedan är det också möjligt, att den allmänna avskyen för
djuren i fråga hade sin grund i ännu en annan
omständighet, som man kan förmoda hava varit orsak
här till. I Mose lag framställas hästar som orena
djur. De dugde varken till att offras eller ätas, utan
då djuret inte längre var användbart avlivades det och
grävdes ned. Att man tillämpade denna metod och
tyckte den vara bäst passande vet vi bestämt, och
det fåtal hästar, som fanns här i bygden på sextio-
sjuttio - åttiotalet voro lätt räknade. Ungen, vare sig
ung eller gammal skulle på den tiden förmått sig
till att förtära häskött, ty man betraktade det som orent.

Säkerligen har det sagit många år innan detta bruk, att
använda hästkött till matlagning var helt genomförd.

Här drog man sig inte för att låta vidgå, att det fanns
hästkött i skafferiet. Man kallade det samma för "pötra" och
det var inte stor efterfrågan av detta pålägg. Om
detta är helt överrumit ännu kan man sägga i fråga.
Det är icke fritt, utan att den djupl inrotade föreställ-
ningen om hästkötts orenhet ännu sitter kvar, ämnis-
stone hos äldre personer. Den dag som i dag är.

Man minnar, att det var fullt tillbörligt, att gräva ned
den skaktade hästen och givetvis på en sådan plats, att
ingen kunde komma åt att göra ohägen med skelett delarna
i framtiden. Här har vi alltså gästen löst, varför man
brukade gräva ned skrovet fast i stallet. Sj här var
det oäkompigt för spjevern att ställa till med spetakel.

Sådana fula tillslag har det verkligen varit här i bygden.
Det var bröllop i en gård. Så brudpar och gäster
kommo från kyrkan, hade någon passat på att

sätta upp en hästskalle på en stång, någonstans där brudparet skulle gå förbi. Ingen fick naturligtvis veta vem som ästadkommit detta fula strek, men allmänt trodde man att det var en rival, som på detta sätt skulle visa sitt förakt. Hästskallen var det vanligaste man kunde ästadkomma, och därför menade väl denne lymmel, att det var just lagom åt de unga två.

Slade det inte varit just ett hästhuvud, som man denna gång skyltade med kunde man tänka sig att det hade någon annan betydelse, men här var verkligen ingenting att fara vilse på. Ett det hela var gjort i ond avsikt voro alla gästernas överens om, men deras bättre kan ingen erinra sig, att varken brudparet eller någon av deras anhöriga togo någon skada av det dumma tilltaget. Denne händelse, det borde vara omkring 1870 är sedan, var så pass avskymrad, att den liksom aldrig har kunnat falla i glömska, utan blivnet berättad för

efter hand som de i tredje och fjärde led. Slårigenom
hava dessa fått en ganska god kännedom om det
förhållande som här berörs, nämligen den allmänna
inställningen man hade i äldre tid till allt vad
hästar hette.

Det vill emellertid synas, som om man vid tiden
omkring sekelskiftet började få en helt annan uppfattning
om dessa ädla djur. Även om man ännu
avskydde hästkött som föda, voro ändå djuren i fråga
uppskattade som husdjur vilket man med full fakta
kan säga: så var noglunda fallet ett trehundra
år längre tillbaka i tiden.

Boskapskötsel

Shearbruk och boskapskötsel här givelsvis tillrämmen och då det gäller denna bygd måste man säga, att det sedan långt tillbaka i tiden varit huvudnäring här. Vi vet bestämt, att våra förfäder redan på 1700-talet ägde och brukade gårdar just här i bygden.

I stort sett, har man följt den gamla regeln, att någon av barnen övertagit gården och därför är det inte ovanligt, att skötselgården äges och brukas i närvarande tid av någon efterkommande i fjärde och femte led.

Under sådana förhållande har man kanske hört tales om varjehanda även från farfarstors tid eller i mitten av 1800-talet, fyra de gamla vasa ingabunden, villiga att berättas om förkällanden i samman tid. Annet kunde visserligen variera, men hur gärna kom man inte in på det vanliga skötseln av kreatur och arbetet på åkorn.

Att en välskött fjärdingsgård kunde föda fyra kor.

och ett par orar härde man talas om mer än en gång
då ämnet var under diskussion. En bondgård med beteck-
ning "fjerdingsgård" hade i regel 4-5 tunnland odlad
jord och som vi sågo, att så var förhållandet från mitten
av 1800-talet till fram emot tiden av sekelskiftet dorde
vi komma sanningen närmast.

En gammal beuppteckning från 1852 efter Vils Nilsson
i Gallareby (farfarsfar) som blivit bevarad. Ser jag,
att djurbeståndet på en sådan gård vid den tiden stäm-
mer väl med den norm man liksom räknade efter,
att det endal nötkreatur, plus några små kreatur, som
förut nämnts, var just lagom för så många tunnland
äppens jord. Men då det gäller gårdens förhållande till boskaps-
stocken måste man säga, att det var int. endast åkerarealen
man tog hänsyn till, utan även ängsmarkens utkastning
i ännu högre grad. Här skördades givetvis det mesta höet,
och i äldre tid var det mindre vanligt med gräsbevård åker,
om det över huvud taget förekom någonstades under tiden

före sekelöskiftet. Det sålades som en god äng det man
kände kosta flera lass hö, utan den minsta gödning
och under normala förhållanden visade man precis hur många
sådana varje äng avkastade. Varje gård hade tre eller fyra
ängar med olika egenmannen såsom storäng, mellanäng,
skogsången och assersängar allt efter läge på in- och utågor.
Ylidare fanns här i bygden mindre ängar som än i dag
kallas för skenkätten och krokers vilket betyder, att marken
var allt annat än behaglig att närma sig med hä och
räfva. Ängsköel var ingalunda att förakta. Den lant-
brukare som skördade ängsköel (särskilt de ängarna som
lägo närmast gårdens) i den behagliga tiden kunde räkna
med att få ett mycket gott resultat, ty detta hö var inte
bara som man sade lättökt, utan var även ur närings-
synpunkt det bästa som föckom då för tiden. Så vi talas
om ängskö, mena vi knappast strö och dylikt vilket
också föckom i vissa ängar, utan i stället det höga
kraftiga gräs med en rik blandning av växtarter.

Som det frökorn segl i storäng, som var enligt vad
de gamla vidhöll, den bästa äng i trakten. Ingalunda
var den så stor som mannel utbydes, ty mer än ett hem-
land kan det knappast vara fråga om. Emellertid höstades
här fem-sex lass hö årligen och detta onenade man var
ett utmärkt resultat. Franke morfar sädde ut liket socker
och sol då och då i sidorna de är inte möjligt, ty sådana
frökorn och gräsel låg här på vissa ställen brestjockel efter
liem. Men det fanns också de ängar, där man hade allt sjä-
fva att hålla tjörk och videbuskar på tillhörig avstånd.

Mellanängen var en annan mindre äng, som någon gång
på sextio-sjuttitalet var odlad. Detta har naturligtvis
berättats och kan ytterligare bekräftas, om man ger sig
på alla de stenrosen, man staplat upp här och där. Över
denna äng är belägen nära gården och det lär inte have varit
någon svårighet att frakta gödsel dit ut. Att den sk.
fläskan var det redskap som användes vid denna
odling, kan man sege för givet, ty en sådan länpede sig

utmärkt på sådan stenkunden mark. Det berättas, att släbberkarlarna grevade sig längt i förväg, då anslamningen skulle höras, ty i detta "stain, tie" höll inte liens bet många minuter kette det.

En ordningsam lantbrukare, gjorde gärna en större översyn av ångens vask tredje eller fjärde år, genom att rot-hugge och bränna. Buskar och träd, hade på denna tid skjutit skott ganska kraftigt och man menade, att dessa tog kraften av jorden, vilken gräset på väl behövde. Dessutom, vore de i vägen för såväl lien som räfsan och om en man inte ken säga, att slättern på den nyrodjade ångens gick nu som en dens, var det ändå i regel gott hämmar över det hela vid sådana tillfällen, enligt vad de gamla brukade berätta.

Från den 15 maj till den 15 aug, eller till höst var inbördat gick boskapen på skogsbetet över allt häs i bygden och detta, iake endast i äldre tid, utan ännu för lier är sedan försåsom det på vissa ställen, att man utnyttjade skogsbetet i administration för biskar och ungdomdjur. Man menade

naturligtvis att sådana kunde leva av mindre kraftigt gräs och löv i stor utsträckning, som alltid har förekommit så gynnigt i våra bygder.

Det har ofta framhållits huru liten avkastning det egentligen var från gårdar, med en besättning av sex till fyra kor, men då dessa under sommarmånaderna voro uteluckande tillvisade till skogsbete låt vara i stort sett lövskog, var detta just inte ett mindre över. Men givetvis fäddrogs man denna markdel med mindre avkastning under denna tid, ty det gällde att spara hästnaden på ångar och mäggar så att vinterfodret var möjliggjort. Detta borde vara anledning till en, att man i äldre tid utnyttjade skogsbetet i så stor utsträckning.

Så snart isen höll sig var inbärget släpptes boskapen i "vängen" (mägarna) och då detta var en köglidsdag för såväl husfolket som deras kreatur, det säger sig själv.

6 Nu kunde de som man säger riktigt sonära kräsel och detta visade sig efter ett par dagar i "lytten", ty det

kär vara sannings i ett sådant uttryck som: "hon mjölkes
genom banden", som man har hört så många gånger.

Att belet i vingen var löst, efter denna så att säga feste-
tid, det säger sig själv och vad man icke föll ut i avkastning
förel så kom det nu kanske i dubbelt mått.

I närheten av gården fanns i regel en särskild hage för
kalvar, som icke orkade följa den övriga boskapen på betes-
markerna i skogen eller vingen. På inägorna förekom det
även större inkägnader, som kallades för hage. Här var Lemn,
Kohagen, och hagen och hästhagen och sjöarna hade vi en inkägnad
på inägorna som kallades för svältkogen. Om man säger,
att en dylik inkägnad var den del av inägorna, där det
icke fanns möjlighet att skära gräset med lie, utan träd
och buskar hade helt tagit överhand, så kommer man säker-
ligen sanningen närmast. Meningen med sådana inkägnader
var givetvis den, att man skulle ha dragarna på så pass nära
håll, att de kunde hämtas vid behov. Den inkägnad som
allmänt här i byden kallades för Kohagen, var ett sambete

De småbrukare som hade endast en ko, kunde få leja bete under sommarmånaderna. Denne betesmark var betydligt bättre än vanligt skogsbete och ingalunda någon liten ohägnad sty område i fråga är $\frac{1}{2}$ mantal. Skogen, som existerat som betesmark ända till år 1950, men flockningarna på kraftigt bete har sedan dess blivit ännu större.

Denne betesmark, som var så allmänt uppskattad av bruksfolket här i bygden under många år, kan knappast sägas ha haft sin tillkomst i äldre tid, ty år 1914 såldes en av de största gårdarna här till enskild person från annan ort. Denne gjorde uppslaget med betesmark på detta sätt och fakte är att bruksarbetarnas ko, hade betydligt bättre betesmark än böndernas, under många år.

Bönderna hade också vid denna tid gemensamt bete i skogen. För att slippa källa gränder över byvägen, släppte man boskapen tillsammans och på detta sätt hade de ett oöverskådligt stort område röra sig på. Detta hade naturligtvis både för- och nackdelar, ty var det bekäntligt att slippa översyn av

gårdesgårdar just i västbräskan, så kunde det hända, att man fick gå i skogen i vinteris innan man träffade på fjället, som skulle hämtas hem för mjölkning.

Sedan år 1865 har ingen hört tala om vargar i småland, den sista vargen sköts nämligen det året just i dessa bygder, enligt vad de gamla har berättat. Före denna tid, var det allmänt att djuren vallades i skogen, men sedan detta hot var så att säga för alltid uteslutat, sepphöjde man så som vanligt härmed. Fastän man aldrig själv varit med om vallning i skogen, fick man ändå som liten i någon mån känna dem om, huru fruktigt detta arbete var för de små, ty det var ju uteslutande dessas syssla. Vi skulle nämligen en och annan gång vakta någon nykalkad ko på träden, eller i fäppen. På försommaren kunde träden vara den allra bästa betesplats, ty kvickrot ansågs för ett utomordentligt kraftigt foder och på träden frödes det också gynnigt. Det hette: att man skulle tillvarata allt som dugde till foder för djuren och den som var riktigt aktiv

härutinnan, vaktade sin ko både på gårdsplånen och väg-
kanterna eller var det bar till. Självt sag jag mer än en
gång i granngården, att man sker upp gräs och växter som
eljest hade varit vätkamlig och lade fram för den ko, som
man möjligen kunde pressa fram en aning mera mjölk av.
Man var tydligen insatt af, från äldre tid, att iakttaga en
oerhörd sparsamhet även på detta område och när det gällde
bete och foder åt djuren, skydde man inte arbete och besvär.

Vötkreaturens raser, ja kan det över hundra lagel tales om
raser bland nötkreaturen här i bygden förs? Tjennysval.

Kroslag, kallades det för. Den som lyckats få en bra ko
behöll den och även, om man icke kunde behålla och uppföda
alla kalvar efter denna, var man ytterst försiktig, att icke
läta kroslaget gå ut och det lär väl hava varit som man
bruka säga: "var och en tycker bäst om sina".

Om det möjligen var en släng av eisjärasen även tiden
före sekelskiftet vet ingen med säkerhet, men sedan dess
10 har man mer och mer gått in för denna ras, som man

samningssamligt kan säga har med åren blivit bättre och
 bättre. Detta i så måtto, att vaksamningen av en ka irligen
 är betydligt högre nu, än vad förkallandet var för fyratio-
 femtio år sedan. Detta må väl vara fridel, men man
 är också överens om, att den förbättrade rasen är betydligt
 ömtaligare, än "den gamla bondeasen", som man uttrycker
 sig. Att dessa vore hårdiga och stålde strapatsor, både som-
 mar och vinter, det vet man noggrant och säkert är, att man
 vore inte sen till att skaffa ett dylikt exemplar, om
 det möjligen stod att uppbringa. Skänke detta, vare för
 att man är konservativ och har svårt för att finna sig i det
 nya, det ligger emellertid nära till hands att antaga,
 Emellertid erinras man ofta om det gamla kastaget, för
 femti- sextio år sedan, att de vore oförlämliga.
 Alla djuren hade namn på den tiden, och att man tog hänsyn
 till djurets utseende då man bestämde något av de gånse-
 kreaturerna, de är en given sak. Hadde den lilla kalven
 en stjärna i pannan, så skulle den heta Stjärna eller var

skärs, delar av kroppen av vil färg och den övriga kroppen
brun, egentligen en mycket vanlig färg på kor förr, så
kallades den för Hjälma, Rosa, Blomma och Kalla var också
vanliga namn på kor, allt efter deras färg och utseende.
I regel voro kor små till väkten förr, men att det också
kunde vara ganska stora, det minnes man ju mycket väl.

Hornen var givetvis en viktig detalj, då det gällde utseendet.
Många gånger har man hört, hur man fäster sig vid kornens
utseende, då det gäller köp av en ny ko. Inne bars därför,
att ett par välvärda horn är en prydnad för djuret, utom
enligt de gamlas påstående, skulle där vara flera fördelar
med detta. Den ko, som har blena välvärda horn är gärna
en god mjölko betke det, och dess utom from och tillgiven.
Den här typen fanns givetvis, men om jag minnes rätt
var andra horn typer övervägande. Trummelhornade kor och
otar, var ganska vanligt förr. Dessa stora krokiga och
mätvärda horn var ju inget prydnad för djuren, men
om nu detta var ett särdrag för den gamla rasen, fick man

väl finna sig i densamma. Hells man kom sig för att
införa renare raser. Detta tog emellertid många år, då det
gäller denna bygd. Först hörd man talas om, att det
fanns rasdjur färrän någon gång på strottblatal, då en frötag-
sam lantbrukare Bernd Svantesson Rånkult tog initiativ
till denna nyanskaffning. Först vid denna tid, kan man säga
att rasen förbättrades mera allmänt här i bygden. Tidigare hade
man visserligen fina exemplar av fjurar här och där i bygden,
men det borde väl att vara mera inhemskt vara, som alls inte
kunde jämföras med detta nya förvar.

Den ko, som mjölkade fia. likes om dagen som nyfödd, angävi för
omkring femtio år sedan, för en bra sådan. För se vi
alltså vad den förbättrade rasen här gjort, ty ett sådant
resultat då det gäller kreaturens avkastning, förekommer
knappast i närvarande tid. Genomsnitt är ett kint räknade man
med, att en ko mjölkade en kanna (3 liter) om dagen och
var fetthalten hög, kunde man erhålla femtio kilo smör
om året. Detta var naturligtvis ett gott resultat, enligt

den tiden, och om än man inte sanningsenligt kan begagna
etttrycket: "en sådan ko var värd sin vikt i guld" veta vi
att en god ko uppskattades och var verbligen en god tillgång
den man minst av allt ville mista.

Så man här begagnar etttrycket "ett helt korvårde" i bygdens
dialekt förekommer kölesättet ganska ofta, menar man säker-
ligen, vad en ko kostade just för omkring femtio år sedan,
eller något mellan sjuttio - nittio kronor.

Ett pris på nötkreatur hade vid denna tid gällt upp sju-
dubbelt på ett femtiotal år, ser jag av den förut nämnda
ko-uppskrifningen här står: 1 par oxar 40 kr 1 par stutar 20 kr
en grunligt ko 10 kr 1 hjärnigt ko 9 kr 1 kviga 8 kr
1 diko och en beh 8 kr. Således var ett korvårde 10 kr på den
tiden och ett kölesättet i fråga förekom även då för tiden, det är
mest troligt.

14 Bokstämningen från ladegården var egentligen en aldrig sinande
källa och det var detta, man förstod att värdesätta. Torsten
kvarrede och tyckte, att det var besvärligt att omgäffa och

Samningsenligt kan man säga att kvinnorna på landsbygden
 (det var nämligen utslutande deras syssla att mjölka) i äldre
 tid vara ingalunda bortskämda och menade, att det var skönt
 att kenna mjölka, som vad folket kvärr är i närvarande tid.
 Tillvägagångssättet med mjölkning för hand, men väl hava varit
 det samma alla tider. Men sitter på en pall och har spannen
 (bytten hette det i äldre tid) mellan knäna och bröstet kan en
 lättmjölka, kan en var mjölkstarka mjölka en liter i minuter
 Färdigt, då en ko är hårdmjölka är det visst inte något
 lättare göra att mjölka, det vet var och en som något befallat
 sig med denna ädla konst. Vidare kan det vara en "släkulle"
 som det heter och då gäller det att rekitera och passa på drillet
 också fodrar en van hand. Att mjölka en nykalvad ko tre gånger
 dagligen minst tre veckor, borde vara något undantag för de
 närmaste tre tillio åren. I äldre tid ansåg man att djuret
 smått brast av att mjölkas tre gånger dagligen och att man
 såväl sommar som vinter följde denna regel och vi bestämt
 15 Den stadda piggen var givetvis den självskrivna mjölkstarken.

på brudgårdar där man höll sådan, men i många fall var det husets döttrar som utförde sysslan i fråga. På Ullobäcks prästgård, skall man hava haft en anställd införlerska omkring nägon gång på sjuttio-talet, som under benämningen "fä-Johanna" lät sig om talas som en stor kraftig kvinna och en utomordentlig kreaturskötare. Det berättades, att hon hade hand om sjödra Sjuren (en sådan fanns känt) och med stor skicklighet ledde denna ut och in. I tanke det var här man hade fått receptet, att en ko skulle källas in på i februari ett dygn efter betäckningen för att erhålla ett gott resultat. Detta ansågs emellertid som något alldeles nödvändigt för, som ingen försummade att iakttaga. Tre-fyra månader efter kalvaringen kunde det bli tal om att "leda till Sjuren", som det hette och Sjurerapongor, ja det var femtio öre vid tiden omkring sekelskiftet. Kunde man ordna det så, att någon av korna kalvade vid den tiden då de släpptes i vingen, såg man det gärna, ty det var just då man räknade med att det blev "något i bytten".

16 Så det gäller kalvens uppväxt, har man alltid här tillämpat

den regel, att själ mäta ut denna behov om mjölk under
den tid man anser det vara bekvämt påkallad. Att lära en
kalv att dricka är just ingen svårighet, ty enligt gammal
praxis skall denne kunna dricka själ efter tredje gang man
gjort försöket. Man doppar en finger i mjölk och sätter den i
kalvens mun, stark böjas denne att dricka, just då gäller det
att passa på så att han får smak på mjölken, som man
med andra handen håller tillreds. I äldre tid, började man
redan efter åtta dagar med något tillskottsfordon åt kalven.
Det hette, att man redan då skulle spara den goda mjölken
och så gjorde man sig det omakel, att riva en rå potatis
och blanda i mjölken och detta slörpede kalven i sig med
god smak. Emellertid måste man iakttaga stor försiktighet
härmed och inte laga mjölken alltför tidigt ifrån kalven, ty man
löpte då risken, att denne blev "förkrygl" som späd och i regel
orduglig för vidare tillväxt. Efter drygt ett år kallas det unga
djuret kvige och efter förste kalvingen, kan kvigen bli ett ko.
17. En gammaldags förhus var sig likt överallt vid tiden omkring

sekelstiftet. Vägen nämnvärd skillnad utom den, att de förekom-
mer större och mindre kan det knappast vara tal om Cement-
golv i fähuset hade ännu ej blivit allmänt här i bygden och
därför gällde det att gång efter annan besa på med nya jord-
sörvar. Torde endast på "flaen" (all plats i fähuset utom bås-
och kätters) möttes jorden bort av ideligt ropande varje dag
(det skulle vara fint också i fähuset om man menar) utom även
i båsar och kätters fyllde man upp med jord flera gånger
om året. Varför den lille dyngedörren i det gammaldags fä-
huset överallt var så rädd till lagen vet man inte, men man kan
väl få antaga, att det var värmen i fähuset man var rädd
om så att djuren inte skulle utrotas för allt för mycket drag.
Därför i regel sömde trännen två gånger om dagen.
För värmen i fähuset var man rädd om det framgick i
många sammanhang. Huru angelägen var man inte om
att stoppa in hör i alla vrån på trännen, det håller värmen
helt det. Sedan är alltid rummet närmast fähuset, men
i äldre tid fähus var det ingen gång mellan väggen och

bäsen utan man gick direkt in i bäsen med fodret och lade det framför djuret. Den lille glugg, som skulle kallas för försöker, var alltid placerad på framsidan i närheten av ingången. Att det var "i och så" med ljuset därinne vill det synes som man först mindre avseende vid. Djuren fingo alltså se sig till fodret i bäsen, helst som de alltid stod med huvudet mot väggen. Om det var någon fördel med ljusets fähus för djurens skull, ville de gamla knappast gå in på och när man vid tiden 1910-1915 såg de första fähusen med fodergång mellan bäsen och väggen och ett par riktiga försöker, är det inte frött utan det hette: att man här slog på stark. Men om man i början som alltid ställde sig ovilligt till detta nye system, började man snart inse fördelen för råvilt djuren och den som skötte dem med detta bekväma tillvägagångsätt, vid utfodring. Nu var givetvis första steget laget för utvecklingen på detta område, och det dröjde inte så många år förrän det gammaldags fähuset med den lille gluggen till försöker och jordgolv, var helt utplånat, och fanns bara i minnet.

19

Men fodringarna på rymliga och välordnade lokaler för djuren steg fortfarande och ungefär vid samma tid, som man mera allmänt hade börjat att förbättra rasen av mjölkreoner, hade man på större gårdar fått uppslag på, att det var fördelaktigt med foderging i mitten och man kunde man yttre-
legare spara tid och arbete hade det. De cementade krebbsom kallades nu foderbord och eftersom det var mycket enkelt att hålla rent här för damm och agnar, måste man säga, att det hela verba de skrivand.

20 Alltså må det väl vara en väsentlig skillnad i tillvaron för djuren för och nu. Gö vi tillbaka till det gamla fästet där korne stodo bundna med en träklave om halsen och mot kumudet mot väggen, måste vi erkänna, att detta var långt ifrån angenämt för de samma. En träklave, eller "klamm" som det heter här, kunde vilken bonde som helst tillverka. Gärna hade man sådana på lager i olika storlekar. Till klavar används mest ens, men det förekom också gran, och muckspannan eller det man knäpper klaven med, var gärna av björk.

Klavar av trä, må väl hava varit en brud ungefär femtio år, då det gäller viltkreatur, kanske man höll dem längre till får och getter. Emellertid ansågs de till sist, vara mindre effektiva och en klave av järn slog sig bättre ut och var naturligtvis bekvämare för djuret. Här var det nämligen bygdens smed, som fick förfärdigt ty allt smidesarbete kunde man få gjort här.

Strö och hälle rent i fähuset, har väl alltid varit ett problem och att man har försökt åtskilligt med både bätker och såure resultat, det har man ju något kännedom om. Här i bygden brukade man för att ha en gränis till strö med, och var det mera bekänt, att komma åt hving, så drog de den också.

Löv och sägspan har också använts till strö i stor utsträckning. Torvströ, som är det bästa strö man vet om, är egentligen mer för nyare tid och det vill synes, som man i äldre tid knappast kom sig för att utnyttja denna resurs.

21 Vinst en gång om dagen göddalade man ut i fähuset och efter detta, var det så naturligt, att man strödde med något

Klavar av trä, må väl hava varit en bruk ungefär femtio år, då det gäller viltkreatur, kanske man köll dem längre till får och getter. Emellertid ansågs de till sist, vara mindre effektiva och en klave av järn slog sig bättre ut och var naturligtvis bekvämare för djuret. Här var det naturlegvis bygdens smed, som fick förfärdigt ty allt smidesarbete kunde man få gjort här.

Strö och hälle rent i fähuset, har väl alltid varit ett problem och att man har försökt åtskilligt med både bätkre och såvare resultat, det har man ju något kännedom om. Här i bygden brukade man för att ha en gränis till strö med, och var det mera bekänt, att komma åt hving, så drog de den också.

Löv och sägsjärn har också använts till strö i stor utsträckning. Tarrströ, som är det bästa strö man vet om, är egentligen mer för nyare tid och det vill synes, som man i äldre tid knappast kom sig för att utnyttja denna resurs.

21 Vinst en gång om dagen göddade man ut i fähuset och efter detta, var det så naturligt, att man strödde med något

av det skrä som här är nämnt. Den som götsled ut måste vara
främling, så att inte jordbravarna fastnade på grepen och följde med ut
i gödselstäm, ty de fick annan extra bevärs.

Men det var inte endast vättkreaturen som så att säga bodde
i fjähuset, utan även fåren och hönsen hade som man säger
"husaly" här. Allt där var trångt om utrymme i det gammal-
dags fjähuset såger sig själ, då det på en golvyta av 8x10
elvar skeddades in 1 per oxar 3-4 kor 1-2 kalvar 4-5 får
6-8 höns. Längst in i något hörn hade kalvarna sin bädd
uppford i resvirke och man menade, att dessa ämnen
som spåde fodrade varmt och dragfritt. Fåren däremot
vara mindre än tälige och fridraga gärna litet drag och frisk
luft där de var placerade i märketen av ingången tyvärr
var renkällningen i fårens och kalvarnas kätter långt ifrån
daglig, det kunde dröja både två och tre veckor mellan var-
gang man bröt ut här. Hönser som i regel gick lösa på
"floera" där i fjähuset gjorde egentligen inte så stort väsen
av sig. De satt för det mesta på farren, eller som man

säger här "revelen" och voro gärna så till ärens komma, att de fördrago detta stillesittande här.

I brist av lokat, kände det förs ibland, att man vid slaktstillfällen måste söka lå i fåhuset, då det gällde att skölja ut och rengöra fjälsten. Här var visserligen varmt, men ingalunda bekvämt för sådana göromål. Därför då det blev mera allmänt med ett litet bygghus på gården, menade man att ett stort steg var taget i utvecklingen och med mindre saknad flyttade man in med dylika göromål här.

Alla kär, som användes vid utfodring av djuren voro i äldre tid av trä. "Hjälkbyttan" förekom både i trä och av koppar men "kalvebyttan" och kospannet och mjölkjunnan voro samtliga av trä. Dessutom fanns det ett redskap i äldres tids lada som kallades för hökrok. Det hårt packade stråhövet behövde man ett särskilt redskap för att kocka loss. Hökroken liknade mest en bilhaka och var försedd med ett halvmeters långt skaft.

I äldre tid räknade man med att djuren mätte bäst av att slippa gå ut på bet efter den 1 okt och vid den tiden behöf

det att man skulle fodra inne. Sköta kreaturen var visserligen människans syssla, men det förekom också på mindre ställen, att kvinnorna gjorde det. Som djuren såsom kalvar och körs skulle naturligtvis kvinnfolken sköta. Det låg ju så nära till hands, att de husmor hade kokat kalvens kisfrövalling, att kon blandade den med mjölk och gick ut och gav den. Således hjälptes man åt, att passa kreaturen och det framgick i många sammanhang att man i skott sett skuides med sysslan i fråga.

Eltfodring under vintern var sig likt varje dag, ja rent av programmenligt, då det gäller äldre tid. Första "foet" (givan) serverades vid 7-8 tiden på morgonen, då var det karrikalur. Västra gången kl. 11 fingo de var sitt "foe kachö" (starr och rannse) 9.30 kl. 2 fingo de vatten och ett "foe rinnakö" (det bästa som fanns då för tiden). Var väderet vackert vattenades de ute vid brunnen. Här hade man en urholkad stock eller ko, som man hällde upp vatten i och här kunde 2-3 åt gången dricka. Blandiga föredrog att låra in vatten och det fanns fåhus där djuren inte vara lösläppata på hela vintern. Kl. 5 fingo de ännu

ett mindre "förläsa", som förklarades under det anjölknigen
 jägich. Vattfodret, korn eller råghalm, kom strax efter och
 så hade man sysslat om för dagen. Det kraftfoder, som nötkreatur
 fångar förs är knappast att tala om. Möjligen en hand
 full halm eller som det heter här "sänna", kunde det hända att
 de fångar i drikisvattnet en och annan gång. Men en ko som
 hade kalvat skulle strax efter hava en "slump" (2-3 liter)
 kokt rågmjölsvälling, detta var en ständigt regel. En sådan
 ko skulle också i fortsättningen fodras med bättre halm om
 det fanns möjlighet, eljest mjölkade hon "mängers ut benen"
 sade det. En och annan gång blev det ful om att en ko skulle
 gödas och slaktas. Då gick man naturligtvis ut i fria, att potatis
 var det bästa som fanns härvidlag. Helst skulle potatisen vara
 kokt å stött, men man kunde också gå den gen vägen att
 skära den som rå. Ofta berättades det under denna gödning
 hur (5-6 veckor) hur man för ännu längre tillbakas, då
 det ännu var allmänt med kembänning av brännvin,
 25 att man gödade nötkreatur med drack och de blev härav

så feta och frodiga att de på rosevärd kost tid gjorde skål
för beteckningen "dranknöt".

Sen som var intresserad av att höra på, då de gamla sågade
om de svåra åren 1867-1869, kunde få en ganska god
kännedom om hur svårt man hade det med foder åt djuren
dessa hårda år. Oaktat man under sommarmånaderna sam-
lat in allt tänkbart som kunde användas till foder, kunde
det likväl, att man på flera ställen här i bygden måste titta ut
kalonticket och fodra djuren med. De som orkade överleva
en sådan svältkur, blev till sist så magra och låtta, att de
de skulle släppas ut på väsen måste de lyftas upp, berättas
det. Sådant har dessvärre inte förekommit sedan dess, men vi
har de svåra åren 1917-1918 och 1940-1942 i friskt minne,
det var ingalunda angenämt att vara lantbrukare här i bygden
de åren. Att vi samlade tår i stor utsträckning dessa vädor, det var
en sak, men knappast det ändå förslog. Somliga köstade gjung
och man försökte olika utvägar för att livnära djuren. Sista
26 gången alltså 1940, hade vi den sak: "träharren" (cellulose) att

lilla och som rent av räddade situationen. Var vis på, att man drog en suck av lättnad, när det nu en gång blev så dags, att djuren kunde släppas ut och med fördel beta ute.

I äldre tid, hade man här bygden på flere ställen ett sommarfähus, där man släppte in djuren den tid de gingo på skogsbete.

Vad orsaken med sommarfähus var, kan jag sällan fråga de som ligo vara belägna närmare och andra längre ifrån gårderna. Skogsskiften, som kanske så belägen, att man inte såg någon möjlighet att göra en s.k. gata med gårdesgränd på båda sidor ditut. Det var det behändigare att bygga ett skjul, där man lyckade det passade, om det sedan var en halv kilometer för mjölkpiggen att gå två gånger om dagen, det måtte hava haft mindre betydelse. Att gräva in i en barke och mura de två sidorna med sten, var en mycket vanlig typ på sommarfähus men det förekom också sådana som stod helt över jord. Toppredningarna var mycket enkla. Ingen menade, att det var nödvändigt med riktiga bässar, med bisbalk och hammelstock, utan om man möjligen satte upp ett s.k. "gane" mellan

vard och ett av djuren, så lär det väl ha varit allt bärvidlag.
Fänster i ett sommarfåhus ansågs tydligen vara överflödigt,
det förekom i varje icke. Såväl nötkreatur som får inrymdes
under betesgången på skogen i detta enkla skjul, och här gick
det ingen nöd på dem, detta var den allmänna uppfattningen.
Så snart man var färdig till att släppa djuren i vängen,
tog man också förvål av sommarfåhonet för året, och efter detta
drevs de dagligen in i fåhuset på gården.

Den äldsta och stadigaste kon var skällan, (bjällan) och kallades
"bjälleko". Ett bjällekon var den bestämmande i flokken såg
man mer än en gång. I regel, hade denna kon man säger
här "fävel," och kände på sig, då det var tid att gå hem, och de
övriga följde naturligtvis efter. Skulle det vara riktig blang
i skällan, skulle den vara av malm, men det förekom också av
koppars. Dessa sista nämnda, voro egentligen de mest vanliga kobjälles.
i äldre tid och den tunna kopparsplåten, varan de voro framställda
gav ett ganska tydligt ljud ifrån sig. Bjällekon var under
hela betesgången en blave av pärm om halsen, var i skällan var

hängd. Skällan skulle dingla fritt, för att kunna giva ett tillfredsställande ljud i från sig och detta lår hava berott på klavens passform, enligt vad byggnadsbjälloberentör "Lusten i Tarp" så ofta framhöll, då det var frigen om att göra affär på hemområde Kobjällo. Men undas, att denne handlande hämtade sina bjällo (en längre tid hade han utslukande denna vara att bjuda ut) från Hallaryd, emär man vet, att tillverkning av dylikt här förekommit där.

En klingande högljudande beskälla var säkert en uppskattad tingest, så länge man ännu bekvode sådana. Själva erinra jag mig den klingande malmbjällo, som "Grumla" var, den kvädes på långt håll och var en utmärkt tydlig hjälp i sökandet av korna, då de ännu pingar på skogsbete.

Men såväl skällan som flygelämpen (flyddret) hör numera till det förflutna, ty man har nu moderna stängsel, som flyttas från den ena beteswallen till andra, allt eftersom man anser det nödvändigt med ombyte. Innan man var kommen så långt, att kultiverad betesvall var allmän, praktiserades

Ljudning av nötkreatur också i ganska stor utsträckning här
bygden. Det var ju så naturligt, att korarna skulle få ljudreda
på grovbetet, ty det ansågs för slöseri, att låta dem få allt
på en gång. Således var det av sparsamhetskäl man tilläm-
pade denna metod, som sanningen att säga, var mindre
lyckad, enär man aldrig kunde lämna dem riktigt ur sikte,
det kunde hånda så mycket på kort tid.

Handel med nötkreatur, som före var så livlig här på
Markaryds marknad, är nu också endast ett minne som
ibland kommer på tal. Utom den stora kreatursmarknaden
i sept. hade man en storborgdag (oxmöte) en gång i månaden,
dit man sålde nötkreatur, och handeln med sådana var
mycket levlig. Om man säger, att för oss bring tjugo år
sedan började denna handel med kreatur på marknad här i
Markaryd så småningom upphöra, så kommer man säkerligen
sanningen närmast. Emellertid tog det ytterligare några år,
innan reformen med avyttring av nötkreatur var helt
genomförd och ännu för femton år sedan, kunde man i

vissa fall göra en och annan köaffär efter gammal praxis på ot. möte i Maskeryd.

En gammaldags köhandel på Maskeryds marknad, kunde ibland vara riktigt intressant att höra på. Både säljare och köpare kunde förefalla gnidna, ty man var alltid inställd på att pruta och säljaren å sin sida, ville naturligtvis inte skänka blod sin kö för "halsvär", som det heter. Ibland kunde den starkare köen få keta både "skäitå" och "gällrasspä", för att få säljaren mera medgörlig. En mäklare, infann sig gärna vid dylika förhållanden och gjorde allt val han kunde för att få affär till stånd. Ibland föreslog han, att de kunde väl "riva femman" ty det kunde vara så små summor som skiljde de båda parterna. Blef det nu äntligen affär, så var mäklaren själakrimen gäst då säljaren bjöd på köpescäl, eller som annan också sade likhöj, allt sådant hör nu till det förflutna, och då det gäller skötsel och handel av nötkreatur, hava vi nu kommit in i ett helt annat skede och man är synnerligt överens om, att värdesätta de gode möjligheter, som utvecklingen på området har fört med sig, för
bygdens folk